

УДК 159.95

DOI: [https://doi.org/10.17721/upj.2025.2\(24\).2](https://doi.org/10.17721/upj.2025.2(24).2)

Герца А. В.,

аспірантка 2 року навчання
ОHP «Психологія»
факультет психології
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
E-mail: anna.hertsa@knu.ua
ORCID ID: 0009-0007-6241-6131

СПРИЙМАННЯ ТА САМОСПРИЙМАННЯ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ФЕНОМЕНИ: ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНИЙ ОГЛЯД

У статті представлено історико-теоретичний огляд ключових підходів до вивчення сприймання та самосприймання як центральних соціально-психологічних феноменів. Визначено, що процес поняттєвого опрацювання цих явищ розгортається у трьох взаємопов'язаних дослідницьких траєкторіях. Метою статті є здійснення систематизованого аналізу літератури, дослідження розвитку і взаємодетермінації підходів та окреслення актуального стану досліджень в українській психологічній науці. На основі аналізу виокремлено три основні траєкторії, які охоплюють емпіричний, клінічний та метатеоретичний виміри феноменів: 1) експериментально-когнітивна траєкторія зосереджується на встановленні фактології перцептивних механізмів, вивченні процесів обробки інформації, правил категоризації, когнітивних схем та типових похибок; 2) психодинамічна траєкторія висвітлює індивідуальну етіологію перцептивних ефектів через розгортання несвідомих відносин, зокрема перенесення, контрперенесення та захисних механізмів, переводячи аналіз феноменів у площину клінічної практики; 3) філософсько-психологічна траєкторія забезпечує метатеоретичний ракурс, у якому зіставляються моделі, узгоджуються мови опису та формулюються критерії зв'язності знання. Обґрунтовано, що сприймання і самосприймання становлять єдиний, багаторівневий та контекстозалежний процес, а поєднання трьох траєкторій є необхідною умо-

вою для повнішої реконструкції його механізмів і смислових вимірів. Узагальнено, що акцент сучасних психологічних досліджень в Україні зміщується у прикладну площину: зростає питома вага досліджень, орієнтованих на проблематику самоприйняття та задоволеності зовнішністю, розвитку соціально-перцептивних умінь і професійної рефлексії, а також на вплив опосередкованої взаємодії на соціальну перцепцію та самооцінні судження. Подальший розвиток теорії та практики детермінований необхідністю аналізу нових форм повсякденної вразливості, спричинених актуальними суспільними викликами.

Ключові слова: сприймання, самосприймання, соціальна перцепція, історико-теоретичний огляд.

Вступ

Постановка проблеми. Темі, пов'язані зі сприйманням людиною самої себе та інших, входять до шереху центральних питань психологічної науки з моменту становлення її як окремої дисципліни. Від перших спроб інтроспективного вимірювання до сучасних багаторівневих моделей соціального пізнання та напрацьованих систем клінічної практики йдеться про те, як людина сприймає об'єкти та інших людей, за яких умов це бачення набуває статусу знання і яким чином самосприймання співконститує кожен акт інтерпретації соціальної реальності. У сучасному світі, коли значна частина соціальної взаємодії відбувається в цифрових середовищах із алгоритмічним характером селекції контенту, означені теми набувають ще більшої актуальності.

У цьому огляді ми виходимо з припущення, що історія поняттєвого опрацювання сприймання та самосприймання не є лінійною еволюцією від простого до складного, а радше становить три взаємопов'язані траєкторії, кожна з яких фіксує власні інваріанти феномену, виявляє обмеження та знаходить спосіб їх подолання у контакті з іншими парадигмами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом століття дослідження процесів сприймання і самосприймання розвивалися у кількох змістових напрямках, що взаємно доповнюють одне одного. Накопичено значний масив праць, в яких описано механізми формування первинних оцінок та атрибутивні процеси, що зумовлюють сталість першого враження й типові когнітивні хиби, а також показано,

як категоріальне кодування, евристики та соціальні норми впливають на судження про іншу людину (Wundt, 1896/1897; Cooley, 1902; Mead, 1934/1962; Koffka, 1935; Asch, 1946; Festinger, 1954; Festinger, 1957/2001; Heider, 1958; Goffman, 1959; Kelley, 1973; Bem, 1972; Markus, 1977; Ross, 1977; Higgins, 1987; Fiske & Taylor, 1991; Ambady & Rosenthal, 1992). У клініко-психологічній літературі розроблено пояснення вибіркості соціальної перцепції через перенесення, контрперенесення та захисні механізми; показано зв'язок зрілості захистів і якості адаптації, що безпосередньо відбивається на самосприйманні (Freud, 1912/1958; Freud, 1914/1958; Freud, 1915/1958; Freud, 1936/2018; Winnicott, 1949; Heimann, 1950; Little, 1951; Racker, 1968/2018; Vaillant, 1977; Cramer, 2006). У філософсько-психологічному дискурсі описано феноменальні умови акта сприймання і міжсуб'єктні виміри смислотворення (Титаренко, 2011; Моляко, 2015; Татенко, 2017; Фурман, 2020а; Фурман, 2020б). Значна частина сучасних українських досліджень є практикоорієнтованою та присвячена образу тіла, самоприйняттю, професійним соціально-перцептивним умінням та впливу цифрових платформ на соціальну перцепцію (Моляко, 2006; Вовчук, 2011; Філенко, 2012; Верещинська, 2016; Коваленко, 2016, 2018; Майструк, 2017; Левицька & Попіль, 2017; Даниленко & Меднікова, 2018; Левицька et al., 2018; Букарева, 2020; Зелінська & Сурмава, 2022; Магдисюк & Супрунович, 2023; Ляшенко & Брожек, 2023; Олексюк et al., 2024).

Виокремлення невирішених раніше частин проблеми.

Розростання емпіричного та концептуального матеріалу веде до ускладнення предметного поля та фрагментації знання, унаслідок чого результати важко порівнювати між собою, а термінологія застосовується неузгоджено. У цій статті представлено систематизований погляд на історичний процес вивчення процесів сприймання і самосприймання.

Мета статті полягає у здійсненні історико-теоретичного аналізу літератури в межах різних підходів до вивчення сприймання та самоприймання, дослідженні їх розвитку і взаємодетермінації, а також окресленні актуального стану речей стосовно питань соціальної перцепції та самоприймання в українській психологічній науці.

Виклад основного матеріалу

З трьох умовних траєкторій вивчення феномену перцепції, що формувалися паралельно на зламі XIX–XX століть, першою розглянемо *експериментально-когнітивну*. Розгортаючись у модерному ключі про-

цедурної валідації, ця траекторія від початку і донині спрямована на встановлення фактології перцептивних механізмів. Так, W. M. Wundt (1896/1897) у ході психофізичних експериментів доходить висновку, що сутність перцепції як процесу полягає в об'єднанні елементів відчуття, в результаті якого формується цілісний образ об'єкта. Під аперцепцією він розуміє вольовий, із залученням активної уваги, творчий процес, у ході якого відбувається свідоме структурування і перетворення елементів відчуттів. Та сама логіка переноситься і на самосприймання, що трактується як поступове формування відносно сталого комплексу уявлень про «я» у зв'язку з розвитком уваги та афективно-вольових процесів. Також, W. M. Wundt фіксує, що чистий інтроспективний підхід може викривлювати дані, адже спостереження саме по собі здатне змінювати перебіг психічних процесів.

Експериментальні засади гештальт-психології додають до розуміння базових принципів організації процесу сприймання закони цілісності, близькості, подібності, прегнантності, фігури-тла тощо (Koffka, 1935). S. E. Asch (1946) акцентує на ієрархічності сприймання: центральні риси та порядок подання інформації визначають русло подальшого перцептивного процесу.

Соціолог С. Н. Cooley (1902) розглядає соціальну перцепцію і самосприймання як єдиний цикл взаємоприписувань смислу, що має формувальні наслідки для суб'єкта: оцінка значення поведінки іншого водночас є і непрямую оцінкою себе, а відтак кожна взаємодія виступає дзеркалом, що уточнює контури «я» і закладає майбутні матриці ставлення і самоставлення. G. H. Mead (1934/1962) також описує соціальну перцепцію і самосприймання як дві сторони одного процесу та робить акцент на їх інтерсуб'єктивній природі: на стадії гри-відпрацювання засвоюються ролі і символи, що вибудовують, зрештою, образ «узагальненого іншого» та складають організовану матрицю соціальних очікувань. E. Goffman (1959) так само розглядає я-образ як інтеріоризовану через схвалення публікою роль, проте звертає окрему увагу на акціональну здатність суб'єкта керувати враженням, яке він справляє на інших під час відігрування драматургії соціальної ситуації.

У межах теорії соціального порівняння L. Festinger (1954) провадить думку про природну схильність людини до зіставлення своїх ідей та здібностей з певними еталонами, при чому у разі виявлення значних розбіжностей виникає напруга і тиск до уніфікації. Згідно ж з теорією когнітивного дисонансу (Festinger, 1957/2001) несумісні між собою уяв-

лення взаємно коригуються, щоб утворити єдність заради збереження гомеостатичності психіки. Це відбувається в тому числі за рахунок підлаштовування перцептивно-когнітивних операцій – вибіркової експозиції до консонантної інформації, знецінення джерела дисонуючих повідомлень тощо.

Конструктивістський напрямок збагачує концептуальні уявлення про сприймання та самосприймання теорією атрибуції. F. Heider (1958) виділяє диспозиційні та ситуаційні чинники, за допомогою яких суб'єкт конструює внутрішню каузальну картину поведінки іншого. Н. Н. Kelley (1973) формалізує модель атрибуції наступним чином: судження щодо причин поведінки іншого спираються на інформацію про консенсус, відмінність і сталість, тобто наскільки поведінка об'єкта спостереження збігається з поведінкою інших в подібній ситуації, наскільки специфічною та унікальною саме для цієї ситуації є поведінка об'єкта, а також чи залишається вона консистентною у часі. L. Ross (1977) викриває обмеження коваріаційної моделі Н. Н. Kelley та описує фундаментальну помилку атрибуції: систематичну схильність суб'єкта перцепції при поясненні поведінки інших людей до переоцінки диспозиційних причин (рис, намірів, характеру) і недооцінки випадкових обставин.

D. J. Vem (1972), з іншого боку, пропонує симетричний погляд на сприймання та самосприймання: суб'єкт виступає зовнішнім спостерігачем щодо самого себе та формує самоатрибуції на основі спостереження за власною поведінкою. Н. Markus (1977) вводить поняття «самосхем» – когнітивних узагальнень про себе, що склалися з попереднього досвіду та керують селективністю уваги і пам'яті стосовно саморелевантної інформації.

Е. Т. Higgins (1987) формалізує та експериментально верифікує висловлені раніше (проте в межах іншої дослідницької траєкторії, яку буде розглянуто наступною) ідеї множинного «я» (Freud, 1914/1957; Horney, 1945/1966; Rogers, 1951), формулюючи у результаті теорію невідповідності самому собі (self-discrepancy theory), згідно з якою різні варіанти неспівпадінь між актуальним, ідеальним та належним «я» викликають специфічно негативні емоційні стани.

S. T. Fiske та S. E. Taylor (1991) у своїй праці «Social Cognition» методологічно інтегрують попередні надбання експериментально-когнітивного напрямку вивчення перцептивних феноменів і констатують, що сприймання рухається від категоріального (швидкі узагальнення,

стереотипи і т. ін.) до індивідуального опрацювання рис об'єкта, що з одного боку забезпечує енергетичну економію, а з іншого – породжує систематичні помилки та упередження. У ході метааналізу N. Ambady і R. Rosenthal (1992) також відмічають швидкість формування першого враження та виявляють його високу прогностичну цінність стосовно подальшої міжособистісної взаємодії.

Таким чином, експериментально-когнітивна траєкторія описує перцепцію й самосприймання як процеси опрацювання інформації з вимірюваними межами точності, схемами та типовими помилками. Ключове питання наступної – *психодинамічної* – траєкторії лежить в постмодерній царині індивідуальної етіології: що саме робить використання певних механізмів та зіштовхування з тими чи іншими помилками систематичним в історії суб'єкта. Психодинамічна традиція розглядає перцепцію й самосприймання як форму розгортання несвідомих відносин: перенесення, контрперенесення та захисні механізми визначають як вибірковість уваги й пам'яті, так і особливості формування я-образу.

Тоді ж, коли W. James, W. M. Wundt, S. E. Asch та ін. зосереджені на експериментальному виявленні принципів роботи психічного апарату, S. Freud розчаровується у технічних можливостях тогочасної неврології та, натхненний ідеєю інтенційності психічного, винаходить клінічний спосіб доторкнутися до несвідомого матеріалу. У ранніх працях (Breuer & Freud, 1895/1955; Freud, 1905/1953) він фіксує перенесення як закономірний і незмінний елемент лікувального процесу: афекти, уявлення й очікування, сформовані в первинних відносинах, перекладаються на фігуру аналітика та аналітичну рамку. Згодом (Freud, 1912/1958; Freud, 1914/1958; Freud, 1915/1958) перенесення визначається водночас як головна сила опору і як матеріал для роботи: його варто інтерпретувати, поступово переводячи несвідоме повторення у декларативну пам'ять і створюючи можливості для його усвідомлення та розуміння.

Опис захисних механізмів психіки як способу, яким Его обходить з неприйнятними уявленнями та потягами, S. Freud починає з базового витіснення (Freud, 1915/1957). Кодифікацію захистів здійснює A. Freud у монографії «The Ego and the Mechanisms of Defence», де подано опис і тактику клінічного розпізнавання низки захистів та їх розвиткову логіку (Freud, 1936/2018). У координатах перцепції захисти діють як модератори сприймання: вони спрямовують увагу, категоризацію й інтерпретацію так, щоб зменшити внутрішній конфлікт і підтримати

цілісність «я». Частина з них має прозорі функціональні паралелі з перцептивними універсальними, описаними вище в межах експериментально-когнітивної траєкторії: заперечення та витіснення забезпечуються здатністю психіки до вибіркової експозиції інформації, атрибутивна логіка резонує з механікою проєкції, інтроєкція виступає аналогом засвоєння матриць ставлення і самоставлення тощо. В подальшому емпіричним шляхом вибудовується ієрархія захистів від примітивних до зрілих, вивчається їх динаміка, зв'язки з рисами особистості та кумулятивний вплив на якість життя суб'єкта (Vaillant, 1977; Cramer, 2006). Відтак, міжпарадигмальне взаємозбагачення відбувається за рахунок того, що клінічна практика, з одного боку, послуговується експериментально встановленими фактами психіки, а з іншого – постійно продукує нові запити як для експериментальних досліджень, так і на побудову формалізованих моделей.

Далі зупинимось на явищі контрперенесення, тобто несвідомої реакції аналітика на перенесення пацієнта, що спочатку розглядається як перешкода аналітичному процесу. Від аналітика вимагається бути нейтральним спостерігачем, отже контрперенесення — це небезпека для техніки, яку слід розпізнавати й контролювати (Freud, 1910/1957). Однак, в подальшому поняття еволюціонує до інструмента пізнання: D. W. Winnicott (1949) описує «об'єктивне перенесення» і звертає увагу на те, що емоції аналітика щодо поведінки пацієнта можуть бути клінічно інформативними. Одразу за ним, P. Heimann (1950, с. 81) прямо називає контрперенесення «інструментом дослідження» несвідомого пацієнта і одним з головних знарядь роботи аналітика. M. Little (1951) демонструє конструктивне використання контрперенесення на клінічних прикладах, а у 1968-му році H. Racker (1968/2018) систематизує наробки попередників і у своїй праці «Transference and Countertransference» детально описує значення контрперенесення та особливості роботи з ним.

Отже, психодинамічна траєкторія зрештою інкорпорує здобутки експериментальної психології у вивченні перцептивних процесів та приймає їх у якості непозбувної даності: жоден суб'єкт соціальної перцепції, в тому числі й аналітик, не може бути нейтральним спостерігачем та споглядати одномоментно всі сторони куба. Усвідомлення комплексності й багатовимірності соціально-перцептивних явищ підводить нас до третьої – *філософсько-психологічної* – траєкторії їх осмислення. Водночас як S. Freud виносить тезу F. Brentano про інтенційність як оз-

наку психічного (Brentano, 1874/2015) у клінічну практику, Е. Husserl, який навчається у F. Brentano трохи пізніше, будує на цій основі фундамент трансцендентальної феноменології в спробі подолати опозицію суб'єктивізму та об'єктивізму.

Е. Husserl систематично відокремлює сприймання як автономний акт від гілетичних відчуттів і пізнавальних суджень (Husserl, 1913/1983). Наголошується, що об'єкт, який сприймається, не можна редукувати до суми чуттєвих даних, але водночас він не є й чистим продуктом свідомості. Найпринциповішим для феноменологічного аналізу є розрізнення між актом сприймання і сприйнятим об'єктом. Очевидно об'єктивним є лише сам перебіг суб'єктивного переживання як іманентної даності, тоді як об'єкт, на який спрямовано інтенцію суб'єкта, зберігає трансцендентний статус і ніколи не вичерпується жодною окремою перспективою (Husserl, 1931/2013). Неможливість охопити поглядом всі сторони куба Е. Husserl вважає властивістю сприймання *per se*: «Навіть Бог не здатен змінити це», – пише він (Husserl, 1913/1983, с. 95).

Примітно, що Е. Husserl, який відкидає логічний психологізм і рухається від фактів психіки в бік чистої свідомості, зрештою формулює вчення, що описує один з головних інструментів в арсеналі психоаналітика – роботу з контрперенесенням. Саме феноменологічна редукція дозволяє аналітику утримувати суб'єктивність контрпереживання одночасно з тим, як інваріанти його повторюваних профілів в інтерсуб'єктивному полі дають підстави для обережних пошуків об'єктивності. Втім, лише у другій половині ХХ – на початку ХХІ сторіччя між трансцендентальною феноменологією та психоаналізом виникає діалог, у ході якого напрямки відшукують споріднений, хоча і по-різному оформлений інструментарій (Ricoeur, 1965/1970; Lohmar & Brudzińska, 2012; D'Agostino et al., 2019; Uljée, 2023).

На території сучасної України розвиток як експериментальної, так і філософсько-психологічної траєкторій вивчення перцепції на рубежі ХІХ–ХХ століть тісно пов'язаний з постаттю Г. І. Челпанова. Спершу він орієнтується на експериментальні стандарти вюрцбургської та першої лейпцизької шкіл, проте згодом спрямовує свій погляд в бік феноменології і вказує на необхідність їх методологічної інтеграції. Перцепуємий простір мислиться Г. І. Челпановим не лише як зовнішнє середовище, а і як невід'ємна якість переживання, а отже його дослідження потребує двоєдиного підходу – одночасного феноменологічно-

го опису аспектів даності та подальшої експериментальної верифікації гіпотез (Турбан, 2017).

Наразі метатеоретичне осмислення перцептивної діяльності продовжується українськими вченими в рамках психології творчості В. О. Моляко, а також в рамках наукової школи А. В. Фурмана, суб'єктного підходу В. О. Татенка та ідеї життєвого світу особистості Т. М. Титаренко, що методологічно спираються на вчинковий підхід і канонічну психологію В. А. Роменця. Вчинок у розумінні В. А. Роменця є базовим способом людського буття, що забезпечує пізнання й перетворення себе та світу і виражає всю повноту активної присутності. Канонічна психологія постає у вигляді синтезувальної метапозиції, що вміщує в себе все багатство творчих пошуків на історичному шляху самопізнання людини (Фурман, 2020a).

Відштовхуючись від канону сприймання В. А. Роменця, А. В. Фурман розробляє модель прийняття людини людиною, в межах якої соціальна перцепція тлумачиться як подія зустрічі та співбуття, де розуміння іншого вибудовується через процедури ідентифікації, емпатії, децентрації та смислотворення; саме прийняття постає критерієм істинності міжособистісного пізнання і водночас засобом самоусвідомлення суб'єкта (Фурман, 2020b). Суб'єктно-вчинковий підхід В. О. Татенка окреслює соціально-психологічні характеристики перцепції як форми спільного буття суб'єктів. Самосприймання у нього постає процесом і результатом інтеграції культурних значень у власний життєвий проєкт, де рефлексія зв'язує буденний досвід із надситуативними смислами (Татенко, 2017). Т. М. Титаренко (2011) пише про опосередкованість самосприймання автонаративом – симулякром життєвого шляху, що характеризується ретроспективністю, нефінальністю, селективністю, комунікативністю та контекстуальністю.

Поруч із цим В. О. Моляко (2015) описує структуру та діагностику інтелектуально-творчого потенціалу, наголошуючи, що образ власних можливостей і самооцінка продуктивності регулюють сприймання задачі та стратегії її розв'язання, а отже самосприймання є чинником креативної дії. Творче сприймання визначається як процес і результат конструювання суб'єктивно нового образу живої реальності. Підкреслюється загальна процесуальність і безперервна перцептивність виникнення й розвитку образу: рух від зовнішнього до внутрішнього образу з об'єднанням нової та вже наявної в суб'єкта інформації. Побудову творчого образу за В. О. Моляко визначають три складові: 1)

стратегічний профіль реагування, що відбиває індивідуальну, частково вроджену манеру взаємодії зі світом; 2) тактична готовність, набута у вихованні та навчанні й потрібна для розв'язання життєвих і професійних задач; 3) ситуативно-оперативна готовність, тобто актуальні знання, вміння й досвід, релевантні конкретній ситуації.

Процес сприймання та розуміння іншої людини як творчий процес розглядає А. Б. Коваленко (2018). Сприймання людиною іншої людини за характером перебігу є складним процесом, що передбачає врахування та інтерпретацію численних знаків: вербальних та невербальних. У звичних ситуаціях суб'єкт послуговується наявними стереотипами. У випадку нестандартного перебігу процесу комунікації та взаємодії, сприймання та розуміння людини можна тлумачити як розв'язання творчої задачі.

Таким чином, філософсько-психологічна траєкторія осмислення сприймання й самосприймання метатеоретично систематизує емпіричні та клінічні дані, узгоджує їхні моделі й мови опису, формулює критерії зв'язності та виводить онтологічні імплікації, спираючись на інструменти феноменології, герменевтики та філософії науки.

Хоча на сьогоднішній день соціальна перцепція та самосприймання досліджуються українськими вченими в межах кожної з трьох вищеописаних траєкторій, спостерігається очевидне зміщення фокусу уваги в бік вирішення практикоорієнтованих завдань. Так, експоненційне зростання популярності соціальних мереж візуального типу та гіперекспозиція візуального контенту створюють запит на вивчення питань зовнішньої привабливості та самоприйняття. За даними Ю. М. Букаревої (2020) зовнішність поряд із сімейним статусом посідає перше місце серед категорій, що визначають самоусвідомлення молоді. Соціокультурні стандарти краси конструюють недосяжний образ, що стає атрибутом успішності, провокуючи фрустрацію й ризики дисморфобічних і дисморфоманічних тенденцій у юнацькому віці (Левицька et al., 2018).

Р. Ю. Вовчук (2011) окреслює поле досліджень ставлення до власної зовнішності трьома рівнозначними рамками: психологічною, біомедичною та соціокультурною. Я. В. Верещинська (2016) систематизує підходи до вивчення сприймання власної зовнішності та розглядає зв'язок між емоційно-ціннісним ставленням до неї та елементами я-концепцій. Н. М. Даниленко та Г. І. Меднікова (2018) систематизують відмінність між «образом тіла» та «фізичним я», розширюють

поняття зовнішності до стійких, середньостійких і динамічних компонентів (від конституційних рис до оформлення та експресії) і пропонують перспективу побудови психологічної моделі ставлення до власної зовнішності в підлітково-юнацькому віці. В. Олексюк et al. (2024) окреслюють відмінності понять «образу тіла» та «схеми тіла», описують когнітивний та афективний компоненти фізичного «я» і наголошують, що ставлення до власного тіла суттєво впливає на самоповагу та самореалізацію.

І. М. Левицька та М. І. Попіль (2017) пов'язують викривлене сприймання власної зовнішності з розладами харчової поведінки, розрізняють посилену увагу до зовнішності в нормі від патологічних станів і підкреслюють тілесно-чуттєву основу образу фізичного «я» як складної ментальної конструкції. В. М. Майструк (2017) аналізує самоприйняття жінок зрілого віку, вказуючи на ризики зниження самооцінки за умов інформаційного тиску й нав'язаних стандартів привабливості, та підкреслює, що актуальний культурний дискурс формує недосяжні ідеали, з якими жінки співвідносять власне тіло і цінність.

Я. Ц. Зелінська та С. Н. Сурмава (2022) вказують, що зростання опосередкованої комунікації в медіапросторі знижує практику безпосереднього міжособистісного пізнання і порушує розвиток емпатії та емоційного інтелекту, що, в свою чергу, позначається на соціально-перцептивних вміннях молоді. Окреслено, що студентський вік є сензитивним періодом для формування механізмів соціального сприймання й комунікативної компетентності. Л. І. Магдисюк та К. М. Супрунович (2023) відмічають зростання рівня тривожності у суспільстві та доходять висновку, що соціальну перцепцію можна розглядати у якості предиктора особистісної тривожності.

Спираючись на ідею апперцептивного комплексу, І. О. Філенко (2012) досліджує те, як внутрішні стани суб'єкта задають бачення інших. Показано, що чим більш віддаленим від самоопису образу «я» перцепієнта є образ спостережуваного, тим частіше спрацьовує копінг-стратегія уникнення; цей показник також статистично пов'язаний з рівнем емоційного комфорту перцепієнта. З протилежного боку даної проблеми торкається дослідження Р. В. Моляко (2006), в якому змальовано труднощі становлення образу фізичного «я» у осіб з косметичними вадами.

У наших попередніх дослідженнях виявлено значний рівень упереженості перцепієнтів при винесенні суджень щодо інших на основі

їх зовнішності (Семків & Герца, 2024a). Разом із тим встановлено, що радикальність оцінок зростає за нижчої здатності до регуляції афекту, тоді як краща емоційна регуляція пом'якшує упередження й сприяє обережнішим висновкам (Семків & Герца, 2024b).

У контексті зростання суспільного запиту на психологічну допомогу особливої ваги набуває аналіз самоставлення майбутніх психологів як детермінанти їх професійної надійності, етичної чутливості та рефлексивної саморегуляції. Дослідження М. В. Коваленко (2016) демонструє, як конструктивні модуси (контролююче, бережливе та розвиваюче ставлення) взаємно підсилюють загальну якість ставлення до власного тіла студентів-психологів, тоді як відчуженість сигналізує про розриви в структурі я-концепції майбутнього фахівця. О. А. Ляшенко та О. А. Брожек (2023) фіксують тісний зв'язок між емоційним інтелектом студентів-психологів та їх самооцінкою і самоставленням. Продемонстровано також взаємозалежність розвитку цих показників у процесі професійної підготовки та входження в практику.

Підсумовуючи, слід зазначити, що сучасні дослідження сприймання та самосприймання в Україні проводяться здебільшого у прикладній площині: практичні запити інституцій і спільнот системно випереджають темпи теоретичного узагальнення. А. Б. Коваленко (2013) відмічає цю тенденцію ще у 2013-му році та пов'язує її з розвитком мережі Інтернет та зміною у зв'язку з цим характеру міжособистісної комунікації. З 2014-го, 2020-го та 2022-го років прикладна орієнтація досліджень в Україні каталізується новими суспільними викликами: безпекові ризики, поляризація публічного простору, карантинні обмеження, медіатизація взаємодії, повномасштабна війна та її наслідки для фізичного й ментального здоров'я вимагають пріоритетного аналізу (ІСПП НАПН України, 2022).

Висновки

У статті здійснено історико-теоретичний огляд сприймання та самосприймання як соціально-психологічних феноменів і показано, що їх поняттєве опрацювання розгортається у трьох взаємопов'язаних траєкторіях: 1) експериментально-когнітивна траєкторія фіксує механізми опрацювання інформації, межі їх точності, правила категоризації та типові похибки; 2) психодинамічна траєкторія висвітлює індивідуальну етіологію перцептивних ефектів через перенесення, контрпере-

несення та захисти і переводить аналіз у площину клінічної практики; 3) філософсько-психологічна траєкторія визначає метатеоретичний ракурс, у якому зіставляються мови опису, вибудовуються відношення між моделями та формулюються критерії зв'язності знання. На цій основі обґрунтовано, що сприймання і самосприймання становлять єдиний, багаторівневий і контекстозалежний процес: жодна з траєкторій не є самодостатньою, а їх поєднання забезпечує повнішу реконструкцію механізмів, клінічних проявів і смислових вимірів перцепції. На завершення узагальнено актуальний стан досліджень в Україні: фокус зміщено у бік прикладних завдань, які відповідають запитам освіти та клінічної практики; провідними темами виступають задоволеність зовнішністю, самоприйняття та розвиток соціально-перцептивних умінь в контексті опосередкованої комунікації.

Перспективи подальших досліджень. Подальший поступ теорії та практики детерміновано конфігурацією таких актуальних суспільних викликів як повномасштабна війна, медіатизація взаємодії та стрімка зміна характеру міжособистісного спілкування, що передбачають зіткнення з новими формами повсякденної вразливості та формування нових етичних контурів спільного буття.

Список використаних джерел

- Ambady, N., & Rosenthal, R. (1992). Thin slices of expressive behavior as predictors of interpersonal consequences: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 111(2), 256–274. DOI: <https://doi.org/10.1037/0033-2909.111.2.256>
- Asch, S. E. (1946). Forming impressions of personality. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 41(3), 258–290. DOI: <https://doi.org/10.1037/h0055756>
- Bem, D. J. (1972). Self-perception theory. In *Advances in Experimental Social Psychology* (Vol. 6), 1–62. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0065-2601\(08\)60024-6](https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60024-6)
- Brentano, F. (2015). *Psychology from an empirical standpoint*. Routledge.
- Breuer, J., & Freud, S. (1895/1955). Studies on hysteria. In J. Strachey (Ed. & Trans.), *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud* (Vol. 2). London: The Hogarth Press and the Institute of Psycho-Analysis.
- Cooley, C. H. (1902). *Human nature and the social order*. Retrieved from: <http://archive.org/details/HumanNatureAndTheSocialOrder>
- Cramer, P. (2006). *Protecting the self: Defense mechanisms in action*. Guilford Press.
- D'Agostino, A., Mancini, M., & Rossi Monti, M. (2019). Phenomenology in psychoanalysis: Still an open debate? *Psychopathology*, 52(2), 104–109. DOI: <https://doi.org/10.1159/000500327>
- Festinger, L. (2001). *A theory of cognitive dissonance* (Reissued by Stanford Univ. Press in 1962, renewed 1985 by author, [Nachdr.]). Stanford Univ. Press.

Festinger, L. (1954). A theory of social comparison processes. *Human Relations*, 7(2), 117–140. DOI: <https://doi.org/10.1177/001872675400700202>

Fiske, S. T., & Taylor, S. E. (1991). *Social cognition* (2. ed). McGraw-Hill.

Freud, A. (2018). *The ego and the mechanisms of defence* (revised). Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780429481550>

Freud, S. (1905/1953). Fragment of an analysis of a case of hysteria («Dora»). In J. Strachey (Ed. & Trans.), *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud* (Vol. 7, pp. 1–122). London: The Hogarth Press and the Institute of Psycho-Analysis.

Freud, S. (1915/1958). Observations on transference-love. In J. Strachey (Ed. & Trans.), *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud* (Vol. 12, pp. 159–171). London: The Hogarth Press and the Institute of Psycho-Analysis.

Freud, S. (1914/1957). On narcissism: An introduction. In J. Strachey (Ed. & Trans.), *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud* (Vol. 14, pp. 67–102). London: The Hogarth Press and the Institute of Psycho-Analysis.

Freud, S. (1914/1958). Remembering, repeating and working-through. In J. Strachey (Ed. & Trans.), *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud* (Vol. 12, pp. 145–156). London: The Hogarth Press and the Institute of Psycho-Analysis.

Freud, S. (1915/1957). Repression. In J. Strachey (Ed. & Trans.), *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud* (Vol. 14, pp. 141–158). London: The Hogarth Press and the Institute of Psycho-Analysis.

Freud, S. (1912/1958). The dynamics of transference. In J. Strachey (Ed. & Trans.), *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud* (Vol. 12, pp. 97–108). London: The Hogarth Press and the Institute of Psycho-Analysis.

Freud, S. (1910/1957). The future prospects of psycho-analytic therapy. In J. Strachey (Ed. & Trans.), *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud* (Vol. 11, pp. 139–152). London: The Hogarth Press and the Institute of Psycho-Analysis.

Goffman, E. (1959). *The presentation of self in everyday life*. Knopf Doubleday Publishing Group.

Heider, F. (1958). *The psychology of interpersonal relations*. John Wiley & Sons Inc. DOI: <https://doi.org/10.1037/10628-000>

Heimann, P. (1950). On counter-transference. *The International Journal of Psychoanalysis*, 31, 81–84.

Higgins, E. T. (1987). Self-discrepancy: A theory relating self and affect. *Psychological Review*, 94(3), 319–340. DOI: <https://doi.org/10.1037/0033-295X.94.3.319>

Horney, K. (1966). *Our inner conflicts, a constructive theory of neurosis*. New York, W.W. Norton. Retrieved from: <http://archive.org/details/ourinnerconflict0000horn>

Husserl, E. (2013). *Cartesian meditations: An introduction to phenomenology*. Springer Science & Business Media.

Husserl, E. (1983). *Ideas I* (F. Kersten, Trans.). Nijhoff.

Kelley, H. H. (1973). The processes of causal attribution. *American Psychologist*, 28(2), 107–128. DOI: <https://doi.org/10.1037/h0034225>

Koffka, K. (1935). *Principles of gestalt psychology*. Retrieved from: <http://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.7888>

Little, M. (1951). Counter-transference and the patient's response to it. *The International Journal of Psychoanalysis*, 32, 32–40.

Lohmar, D., & Brudzińska, J. (eds). (2012). *Founding psychoanalysis phenomenologically: Phenomenological theory of subjectivity and the psychoanalytic experience*. Springer.

Markus, H. (1977). Self-schemata and processing information about the self. *Journal of Personality and Social Psychology*, 35(2), 63–78. DOI: <https://doi.org/10.1037/0022-3514.35.2.63>

Mead, G. H. (with Internet Archive). (1962). *Mind, self and society from the standpoint of a social behaviorist*. Retrieved from: <http://archive.org/details/mindselfandsocie0000geor>

Racker, H. (2018). *Transference and countertransference*. Routledge.

Ricoeur, P. (1970). *Freud and philosophy: An essay on interpretation*. Trans. D. Savage. Yale U. Press.

Rogers, C. R. (with Dorfman, E., Gordon, T., & Hobbs, N.). (1951). *Client-centered therapy: Its current practice, implications, and theory*. Houghton Mifflin Co.

Ross, L. (1977). The intuitive psychologist and his shortcomings: Distortions in the attribution process. In L. Berkowitz (Ed.), *Advances in experimental social psychology* (Vol. 10). New York: Academic Press.

Uljée R. (2023). The unconscious and the transcendental: Husserlian phenomenology in intersubjective systems theory. *Frontiers in psychology*, 14, 1282640. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1282640>

Vaillant, G. E. (1977). *Adaptation to Life*. Boston, MA: Little Brown and Co.

Winnicott, D. W. (1949). Hate in the counter-transference. *The International Journal of Psychoanalysis*, 30, 69–74.

Wundt, W. M. (with Cornell University Library). (1897). *Outlines of psychology*. Leipzig, W. Engelmann; New York, G.E. Stechert. Retrieved from: <http://archive.org/details/cu31924014474534>

Букарева, Ю. М. (2020). Особливості уявлень особистості про власне «Я». А. М. Яцюк, Н. О. Олейник, & В. В. Мойсеєнко (Ред.), *Соціально-психологічні технології розвитку особистості: Збірник наукових праць за матеріалами V Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених, аспірантів та студентів* (с. 45–48). Херсон: ФОП Вишемирський В. С.

Верещинська, Я. В. (2016). Привабливість як естетичний компонент соціальної перцепції. *Психологія і особистість*, 1(9), 245–253. Режим доступу: <https://oaji.net/articles/2016/1815-1454441638.pdf>

Вовчук, Р. Ю. (2011). Ставлення особистості до власної зовнішності як предмет психологічних досліджень. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Педагогіка і психологія»*, (17), 75–82. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdurr_2011_19_17_13

Даниленко, Н. М., & Меднікова, Г. І. (2018). Проблема ставлення особистості до власної зовнішності в психологічній науці. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія*, 57, 67–77. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.1184262>

Зелінська, Я. Ц., & Сурмава, С. Н. (2022). Психологічні особливості соціальної перцепції у студентському віці. *Габітус*, 37, 165–170. DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2022.37.30>

Інститут соціальної та політичної психології НАПН України. (2022). Соціально-психологічний стан українського суспільства в умовах повномасштабного російського вторгнення: нагальні виклики і відповіді. Науково-аналітична доповідь. Київ: ІСПП НАПН України. Режим доступу: <https://ispp.org.ua/2022/05/04/socialno-psihologichnij-stan-ukra%dl%97nshogo-suspilstva-v-umovax-povnomashtabnogo-rosijskogo-vtrorgnennya-nagalni-vikliki-i-vidpovidi-naukovo-analitichna-dopovid/>

Коваленко, А. Б. (2013). Проблеми сучасної соціальної психології. *Проблеми екстремальної та кризової психології*, 14(Частина I), 138–147. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekp_2013_14%281%29__20

Коваленко, А. Б. (2018). Творчий характер соціально-перцептивного процесу. *Соціальна психологія: хрестоматія*. Київ: Каравела, 73–80.

Коваленко, М. В. (2016). Психодіагностика типів ставлення до тіла у майбутніх психологів. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Серія: Психологія*, 52, 113–120. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.44717>

Левицька, І. М., & Попіль, М. І. (2017). Вплив образу фізичного «Я» на самоствавлення та розвиток особистості у ранньому юнацькому віці. *Молодий вчений*, 3(43), 267–271. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_3_64

Левицька, І. М., Сизон, О. О., & Рудник, Т. І. (2018). Механізми виникнення й особливості прояву деформації образу тіла в юнацькому віці. *Журнал дерматовенерології та косметології імені М. О. Торсуєва*, 2(40), 58–67. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jdkit_2018_2_10

Ляшенко, О. А., & Брожек, О. А. (2023). Взаємозв'язок самоствавлення та емоційного інтелекту в студентів-психологів. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*, 34(73), 16–21. DOI: <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2023.1/04>

Магдиську, Л. І., & Супрунович, К. М. (2023). Характер впливу соціальної перцепції на тривожність та психічне благополуччя особистості. *Психологічні студії*, 2, 116–121. DOI: <https://doi.org/10.32782/psych.studies/2023.2.15>

Майструк, В. М. (2017). Теоретична модель самоприйняття як чинника психологічного благополуччя сучасної жінки. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Серія «Психологія»*, 1(5), 94–103. DOI: <https://doi.org/10.25264/2415-7384-2017-5-94-103>

Моляко, В. О. (Ред.). (2015). *Психологічні закономірності творчого сприймання інформаційних індикаторів реальності: Монографія*. Київ: Педагогічна думка.

Моляко, Р. В. (2006). *Образ фізичного Я: становлення та деформації у пацієнтів з косметичними вадами*. (Дис. канд. психол. наук). Київ.

Олексюк, В., Радчук, Г., & Шевченко, О. (2024). Формування образу фізичного Я в контексті становлення цілісної особистості. *Вчені записки Університету «КРОК»*, 1(73), 195–202. DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2024-73-195-202>

Семків, І. І., & Герца, А. В. (2024а). Характер взаємозв'язку між зовнішньою візуальною привабливістю та внутрішніми якостями особистості. *Перспективи та інновації науки*, 8(42). DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-8\(42\)-866-880](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-8(42)-866-880)

Семків, І. І., & Герца, А. В. (2024b). Соціальна перцепція у контексті менталізаційних здібностей особистості. *Український психологічний журнал*, 1(21), 138–153. DOI: [https://doi.org/10.17721/upj.2024.1\(21\).9](https://doi.org/10.17721/upj.2024.1(21).9)

Татенко, В. О. (2017). *Методологія суб'єктно-вчинкового підходу: соціально-психологічний вимір*. Київ: Міленіум.

Титаренко, Т. М. (2011). Життєвий шлях особистості: практики конструювання. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Психологічні науки*, 94(2), 194–197. Режим доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/706198/>

Турбан, В. В. (Ред.). (2017). *Становлення базових парадигм української психології: Колективна монографія*. Київ: Видавничий Дім «Слово». Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/709226/>

Філенко, І. О. (2012). Сприйняття іншого крізь призму суб'єктності. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Серія: Психологія*, 42(2). Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnpu_psykhol_2012_42%282%29_23

Фурман, А. В. (2020a). Метатеоретична реконструкція предметного поля канонічної психології. *Психологія особистості*, 10(1), 5–21. DOI: <https://doi.org/10.15330/p.10.1.5-21>

Фурман, А. В. (2020b). Теоретична модель особистісного прийняття людини людиною. *Психологія і суспільство*, 1(79), 56–77. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2020.01.056>

References

Ambady, N., & Rosenthal, R. (1992). Thin slices of expressive behavior as predictors of interpersonal consequences: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 111(2), 256–274. DOI: <https://doi.org/10.1037/0033-2909.111.2.256>

Asch, S. E. (1946). Forming impressions of personality. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 41(3), 258–290. DOI: <https://doi.org/10.1037/h0055756>

Bem, D. J. (1972). Self-perception theory. In *Advances in Experimental Social Psychology* (Vol. 6), 1–62. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0065-2601\(08\)60024-6](https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60024-6)

Brentano, F. (2015). *Psychology from an empirical standpoint*. Routledge.

Breuer, J., & Freud, S. (1895/1955). Studies on hysteria. In J. Strachey (Ed. & Trans.), *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud* (Vol. 2). London: The Hogarth Press and the Institute of Psycho-Analysis.

Cooley, C. H. (1902). *Human nature and the social order*. Retrieved from: <http://archive.org/details/HumanNatureAndTheSocialOrder>

Cramer, P. (2006). *Protecting the self: Defense mechanisms in action*. Guilford Press.

D'Agostino, A., Mancini, M., & Rossi Monti, M. (2019). Phenomenology in psychoanalysis: Still an open debate? *Psychopathology*, 52(2), 104–109. DOI: <https://doi.org/10.1159/000500327>

Festinger, L. (2001). *A theory of cognitive dissonance* (Reissued by Stanford Univ. Press in 1962, renewed 1985 by author, [Nachdr.]). Stanford Univ. Press.

Festinger, L. (1954). A theory of social comparison processes. *Human Relations*, 7(2), 117–140. DOI: <https://doi.org/10.1177/001872675400700202>

Fiske, S. T., & Taylor, S. E. (1991). *Social cognition* (2. ed). McGraw-Hill.

Freud, A. (2018). *The ego and the mechanisms of defence* (revised). Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780429481550>

Freud, S. (1905/1953). Fragment of an analysis of a case of hysteria («Dora»). In J. Strachey (Ed. & Trans.), *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud* (Vol. 7, pp. 1–122). London: The Hogarth Press and the Institute of Psycho-Analysis.

Freud, S. (1915/1958). Observations on transference-love. In J. Strachey (Ed. & Trans.), *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud* (Vol. 12, pp. 159–171). London: The Hogarth Press and the Institute of Psycho-Analysis.

Freud, S. (1914/1957). On narcissism: An introduction. In J. Strachey (Ed. & Trans.), *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud* (Vol. 14, pp. 67–102). London: The Hogarth Press and the Institute of Psycho-Analysis.

Freud, S. (1914/1958). Remembering, repeating and working-through. In J. Strachey (Ed. & Trans.), *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud* (Vol. 12, pp. 145–156). London: The Hogarth Press and the Institute of Psycho-Analysis.

Freud, S. (1915/1957). Repression. In J. Strachey (Ed. & Trans.), *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud* (Vol. 14, pp. 141–158). London: The Hogarth Press and the Institute of Psycho-Analysis.

Freud, S. (1912/1958). The dynamics of transference. In J. Strachey (Ed. & Trans.), *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud* (Vol. 12, pp. 97–108). London: The Hogarth Press and the Institute of Psycho-Analysis.

Freud, S. (1910/1957). The future prospects of psycho-analytic therapy. In J. Strachey (Ed. & Trans.), *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud* (Vol. 11, pp. 139–152). London: The Hogarth Press and the Institute of Psycho-Analysis.

Goffman, E. (1959). *The presentation of self in everyday life*. Knopf Doubleday Publishing Group.

Heider, F. (1958). *The psychology of interpersonal relations*. John Wiley & Sons Inc. DOI: <https://doi.org/10.1037/10628-000>

Heimann, P. (1950). On counter-transference. *The International Journal of Psychoanalysis*, 31, 81–84.

Higgins, E. T. (1987). Self-discrepancy: A theory relating self and affect. *Psychological Review*, 94(3), 319–340. DOI: <https://doi.org/10.1037/0033-295X.94.3.319>

Horney, K. (1966). *Our inner conflicts, a constructive theory of neurosis*. New York, W.W. Norton. Retrieved from: <http://archive.org/details/ourinnerconflict000horn>

Husserl, E. (2013). *Cartesian meditations: An introduction to phenomenology*. Springer Science & Business Media.

Husserl, E. (1983). *Ideas I* (F. Kersten, Trans.). Nijhoff.

Kelley, H. H. (1973). The processes of causal attribution. *American Psychologist*, 28(2), 107–128. DOI: <https://doi.org/10.1037/h0034225>

Koffka, K. (1935). *Principles of gestalt psychology*. Retrieved from: <http://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.7888>

Little, M. (1951). Counter-transference and the patient's response to it. *The International Journal of Psychoanalysis*, 32, 32–40.

Lohmar, D., & Brudzińska, J. (eds). (2012). *Founding psychoanalysis phenomenologically: Phenomenological theory of subjectivity and the psychoanalytic experience*. Springer.

Markus, H. (1977). Self-schemata and processing information about the self. *Journal of Personality and Social Psychology*, 35(2), 63–78. DOI: <https://doi.org/10.1037/0022-3514.35.2.63>

Mead, G. H. (1962). *Mind, self and society from the standpoint of a social behaviorist*. Retrieved from: <http://archive.org/details/mindselfandsocie0000geor>

Racker, H. (2018). *Transference and countertransference*. Routledge.

Ricoeur, P. (1970). *Freud and philosophy: An essay on interpretation*. Trans. D. Savage. Yale U. Press.

Rogers, C. R. (with Dorfman, E., Gordon, T., & Hobbs, N.). (1951). *Client-centered therapy: Its current practice, implications, and theory*. Houghton Mifflin Co.

Ross, L. (1977). The intuitive psychologist and his shortcomings: Distortions in the attribution process. In L. Berkowitz (Ed.), *Advances in experimental social psychology* (Vol. 10). New York: Academic Press.

Uljeć R. (2023). The unconscious and the transcendental: Husserlian phenomenology in intersubjective systems theory. *Frontiers in psychology*, 14, 1282640. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1282640>

Vaillant, G. E. (1977). *Adaptation to Life*. Boston, MA: Little Brown and Co.

Winnicott, D. W. (1949). Hate in the counter-transference. *The International Journal of Psychoanalysis*, 30, 69–74.

Wundt, W. M. (with Cornell University Library). (1897). *Outlines of psychology*. Leipzig, W. Engelmann; New York, G.E. Stechert. Retrieved from: <http://archive.org/details/cu31924014474534>

Bukareva, Yu. M. (2020). Osoblyvosti uiaвлення osobystosti pro vlasne «Ya» [Peculiarities of a person's ideas about his own «I»]. A. M. Yatsiuk, N. O. Oleinyk, & V. V. Moiseienko (Red.), *Sotsialno-psykholohichni tekhnolohii rozvytku osobystosti: Zbirnyk naukovykh prats za materialamy V Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii molodykh vchenykh, aspirantiv ta studentiv* [Socio-psychological technologies of personality development: collection of scientific works based on the materials of the V International Scientific and Practical Conference of Young Scientists, Postgraduate Students and Students] (s. 45–48). Kherson: FOP Vyshemyrskyi V. S. [in Ukrainian].

Vereshchynska, Ya. V. (2016). Pryvablyvist yak estetychnyi komponent sotsialnoi pertseptsii [Attractiveness as an aesthetic aspect of social perception]. *Psykholohiia i osobystist* [Psychology and personality], 1(9), 245–253. [in Ukrainian]. Retrieved from: <https://oaji.net/articles/2016/1815-1454441638.pdf>

Vovchuk, R. Yu. (2011). Stavlennia osobystosti do vlasnoi zovnishnosti yak predmet psykholohichnykh doslidzhen [Personality's attitude towards own appearance as a subject of psychological research]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Serii «Pedahohika i psykholohiia»* [Bulletin of Dnipropetrovsk University. Series «Pedagogy and Psychology»], (17), 75–82. [in Ukrainian]. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdupp_2011_19_17_13

Danylenko, N. M., & Mednikova, H. I. (2018). Problema stavlennia osobystosti do vlasnoi zovnishnosti v psykholohichnii nauksii [The problem of personality's attitude towards own appearance in psychological science]. *Visnyk KhNPU imeni H.S. Skovorody. Psykholohiia* [Bulletin of the G.S. Skovoroda KhNPU. Psychology], 57, 67–77. [in Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.1184262>

Zelinska, Ya. Ts., & Surmava, S. N. (2022). Psykholohichni osoblyvosti sotsialnoi pertseptsii u studentskomu vitsi [Psychological features of social perception in student age]. *Habitus*, 37, 165–170. [in Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2022.37.30>

Institut sotsialnoi ta politychnoi psykholohii NAPN Ukrainy. (2022). Sotsialno-psykholohichni stan ukrainskoho suspilstva v umovakh povnomashtabnoho rosiiskoho vtrhnennia: nahalni vyklyky i vidpovidi [Socio-psychological state of ukrainian society in the conditions of a full-scale russian invasion: urgent challenges and responses]. Kyiv: ISPP NAPN Ukrainy. [in Ukrainian]. Retrieved from: <https://ispp.org.ua/2022/05/04/socialno-psikologichnij-stan-ukra%20d1%97naskogo-suspilstva-v-umovax-povnomashtabno-go-rosijskogo-vtrgnennya-nagalni-vikliki-i-vidpovidi-naukovo-analitichna-dopovid/>

Kovalenko, A. B. (2013). Problemy suchasnoi sotsialnoi psykholohii [Problems of modern social psychology]. *Problemy ekstremalnoi ta kryzovoi psykholohii* [Problems of extreme and crisis psychology], 14(Chastyina I), 138–147. [in Ukrainian]. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekp_2013_14%281%29__20

Kovalenko, A. B. (2018). Tvorchyj charakter social'no-perzeytyvno procesu. *Social'na psykholohiia: chrestomatija*. Kyiv: Karavela, 73–80.

Kovalenko, M. V. (2016). Psykhodiagnostyka typiv stavlennia do tila u maibutnykh psykholohiv [Psychodiagnosics of types of attitude towards the body in future psychologists]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody. Seriia: Psykholohiia* [Bulletin of the Kharkiv National Pedagogical University named after G.S. Skovoroda. Series: Psychology], 52, 113–120. [in Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.44717>

Levytska, I. M., & Popil, M. I. (2017). Vplyv obrazu fizychnoho «Ya» na samostavlennia ta rozvytok osobystosti u rannomu yunatskomu vitsi [Influence of the image physical on self-relation and personality development in early adolescence]. *Molodyi vchenyi* [Young Scientist], 3(43), 267–271. [in Ukrainian]. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_3_64

Levytska, I. M., Syzon, O. O., & Rudnyk, T. I. (2018). Mekhanizmy vynyknennia y osoblyvosti proiavu deformatsii obrazu tila v yunatskomu vitsi [Mechnisms of the occurrence and the peculiarities of the manifestation of deformation of the body's image in the adolescence]. *Zhurnal dermatovenerolohii ta kosmetolohii imeni M. O. Torsuieva* [Journal of Dermatovenerology and Cosmetology named after N.A.Torsuiev], 2(40), 58–67. [in Ukrainian]. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jdkit_2018_2_10

Liashenko, O. A., & Brozhek, O. A. (2023). Vzaiemozviazok samostavlennia ta emotsiinoho intelektu v studentiv-psykholohiv [The relationship between self-attitude and emotional intelligence in psychology students]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriia: Psykholohiia* [Scientific notes of the V. I. Vernadsky TNU. Series: Psychology], 34(73), 16–21. [in Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2023.1/04>

Mahdysiuk, L. I., & Suprunovych, K. M. (2023). Kharakter vplyvu sotsialnoi pertseptsii na tryvozhnist ta psykhykne blahopoluchchia osobystosti [The nature of the influence of social

perception on anxiety and mental well-being of a person). *Psykhologichni studii* [Psychological studies], 2, 116—121. [in Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.32782/psych.studies/2023.2.15>

Maistruk, V. M. (2017). Teoretychna model samopryniattia yak chynnyka psykhologichnoho blahopoluchchia suchasnoi zhinky [Theoretical model of self-acceptance as a factor of psychological well-being of a modern woman]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»: Serii «Psykhohiia»* [Scientific notes of the National University «Ostroh Academy». Series: Psychology], 1(5), 94–103. [in Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.25264/2415-7384-2017-5-94-103>

Moliako, V. O. (Red.). (2015). Psykhologichni zakonomirnosti tvorchoho sprymannia informatsiinykh indykatoriv realnosti: Monohrafiia [Psychological regularities of creative perception of information indicators of reality: Monograph]. Kyiv: *Pedahohichna dumka* [Kyiv: Pedagogical Thought]. [in Ukrainian].

Moliako, R. V. (2006). Obraz fizychnoho Ya: stanovlennia ta deformatsii u patsientiv z kosmetychnymy vadamy. (Dys. kand. psykhol. nauk) [Physical self-image: formation and deformation in patients with cosmetic defects. PhD dissertation in psychology]. Kyiv. [in Ukrainian].

Oleksiuk, V., Radchuk, H., & Shevchenko, O. (2024). Formuvannia obrazu fizychnoho Ya v konteksti stanovlennia tsilisnoi osobystosti [The formation of the image of the physical self in the context of a holistic personality formation]. *Vcheni zapysky Universytetu «KROK»* [Science notes of KROK University], 1(73), 195–202. [in Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2024-73-195-202>

Semkiv, I. I., & Hertsa, A. V. (2024a). Kharakter vzaiemoz'v'язku mizh zovnishnoiu vizualnoiu pryvablyvistiu ta vnutrishnimy yakostiamy osobystosti [The nature of the relationship between external visual appeal and internal qualities of the personality]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky* [Prospects and innovations of science], 8(42). [in Ukrainian]. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-8\(42\)-866-880](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-8(42)-866-880)

Semkiv, I. I., & Hertsa, A. V. (2024b). Sotsialna pertsepsiia u konteksti mentalizatsiinykh zdbnostei osobystosti [Social perception in the context of an individual's mentalization abilities]. *Ukrainskyi psykhologichnyi zhurnal* [Ukrainian psychological journal], 1(21), 138–153. [in Ukrainian]. DOI: [https://doi.org/10.17721/upj.2024.1\(21\).9](https://doi.org/10.17721/upj.2024.1(21).9)

Tatenko, V. O. (2017). *Metodolohiia subiektno-vchynkovoho pidkhodu: sotsialno-psykhologichnyi vymir* [Methodology of the subject-action approach: socio-psychological aspect: monograph]. Kyiv: Milenium. [in Ukrainian].

Tytarenko, T. M. (2011). Zhyttievyi shliakh osobystosti: praktyky konstruiuvannia [Personal lifepath: constrictive practices]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalno pedahohichnoho universytetu. Serii: Psykhologichni nauky* [Bulletin of Chernihiv National Pedagogical University: Psychological sciences], 94(2), 194–197. [in Ukrainian]. Retrieved from: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/706198/>

Turban, V. V. (Red.). (2017). *Stanovlennia bazovykh paradyhm ukrainskoi psykhohiia: Kolektyvna monohrafiia* [The formation of the basic paradigms of Ukrainian psychology: the collective monograph]. Kyiv: Vydavnychi Dim «Slovo». [in Ukrainian]. Retrieved from: <http://lib.iitta.gov.ua/709226/>

Filenko, I. O. (2012). Spryiniattia inshoho kriz pryzmu subiektnosti [Perception of the other through the prism of subjectivity]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalno pedahohichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody. Serii: Psykhohiia* [Bulletin of the Kharkiv National

Pedagogical University named after G. S. Skovoroda. Series: Psychology], 42(2). [in Ukrainian]. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnpu_psykol_2012_42%282%29__23

Furman, A. V. (2020a). Metateoretychna rekonstruktsiia predmetnoho polia kanonichnoi psykholohii [Metatheoretical reconstruction of the canonic psychology subject field]. *Psykhohohiia osobystosti* [Personality psychology], 10(1), 5–21. [in Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.15330/ps.10.1.5-21>

Furman, A. V. (2020b). Teoretychna model osobystisnoho pryiniattia liudyny liudynoiu [Theoretical model of personal perception of human by human]. *Psykhohohiia i suspilstvo* [Psychology & society], 1(79), 56–77. [in Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2020.01.056>

Abstract

Hertsia A. V.,

Second-year PhD student,
Educational and Scientific Program «Psychology»,
Faculty of Psychology,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
E-mail: anna.hertsia@knu.ua

PERCEPTION AND SELF-PERCEPTION AS SOCIAL-PSYCHOLOGICAL PHENOMENA: A HISTORICAL-THEORETICAL REVIEW

The article presents a historical-theoretical review of key approaches to the study of perception and self-perception as central social-psychological phenomena. These phenomena were elaborated conceptually across three interrelated research trajectories. The article aim was to analyse systematically scientific literature, to examine development and mutual determination of the approaches, and to outline the current state of research in Ukrainian psychological science. On the basis of this analysis, three principal trajectories were distinguished that covered the empirical, clinical, and metatheoretical dimensions of the phenomena: (1) the experimental-cognitive trajectory focused on factual basis of perceptual mechanisms, studying information processing, rules of categorization, cognitive schemas and typical errors; (2) the psychodynamic trajectory elucidated an individual etiology of perceptual effects through unfolding the unconscious relations – specifically transference, countertransference and defence mechanisms

– thereby shifting the phenomenological analysis into the domain of clinical practice; (3) the philosophical-psychological trajectory provided a metatheoretical perspective within which models were compared, languages of description were coordinated, and criteria for knowledge coherence were formulated. Perception and self-perception constitute a single, multi-level and context-dependent process, and such combining from all three trajectories is a necessary condition for a more complete reconstruction of its mechanisms and semantic dimensions. The focus of contemporary psychological research in Ukraine is shifting toward a practical plane: the share of studies on self-acceptance and satisfaction with appearance, development of socio-perceptual skills and professional reflection, as well as how mediated interactions influence social perception and self-evaluative judgments, is increasing. Further theoretical and practical development is driven by the need to analyse new forms of everyday vulnerability prompted by current societal challenges.

Key words: *perception; self-perception; social perception; historical-theoretical review.*

Отримано – 07 вересня 2025
Received – September 07, 2025

Рецензовано – 19 вересня 2025
Revision – September 19, 2025

Прийнято – 24 вересня 2025
Accepted – September 24, 2025